

Прозвішчы апапелятыўнага паходжання Светлагорскага раёна

У.А. БОБРЫК¹, А.М. ЧАРНЫШОВА²

У артыкуле аналізуюцца групы прозвішчаў жыхароў Светлагорскага раёна. Вылучаны чатыры лексіка-семантычныя групы, што сталі асновай для ўтварэння прозвішчаў. У выніку аўтары даследавання прыйшлі да высновы, што найбольш ужывальнымі з'яўляюцца прозвішчы, суадносныя з назвамі прафесій, родам заняткаў, фізічнымі і фізіялагічнымі характарыстыкамі чалавека.

Ключавыя словы: прозвішча, семантыка, апапелятыўнае прозвішча, адтапанімічнае поле, лексіка-семантычная група.

The article gives the semantic analysis of the surnames of the Svetlogorsk region citizens. Eleven lexico-semantic groups as the basis for surname formation were singled out. As a result, the authors of the study concluded that the most common surnames are those correlated with the names of professions, occupation, physical and physiological characteristics of a person.

Keywords: surname, semantics, appellative surname, toponymic field, lexico-semantic group.

Аналіз семантыкі і структуры прозвішчаў – цікавая, каштоўная і цяжкая справа, што прызнаецца многімі антрапанімістамі. Ён, на думку А. Суперанскай, «дае значную інфармацыю, якая ўяўляе цікавасць для гісторыкаў, этнографістаў, сацыёлагаў, а таксама лінгвістаў. Пры параўнанні лексічных палёў, па якіх размяркоўваюцца асновы прозвішчаў у розных мовах, можна зрабіць вывады пра агульнасць або, наадварот, рознасць нацыянальных культур асобных народаў» [1, с. 81].

Лексічны склад беларускіх прозвішчаў надзвычай багаты і разнастайны. Паходжанне многіх беларускіх прозвішчаў матываванае. Даследчыкі адзначаюць, што шматлікія беларускія прозвішчы ўтварыліся семантычным шляхам – шляхам пераасэнсавання былых назваў-характарыстык асобы па тых ці іншых адзнаках ці ад гутарковых формаў імён. Пазней унутраная форма, матывіроўка (лексічнае значэнне) сцерліся, і найменне пачало выконваць чыста намінатыўную функцыю – функцыю вылучэння чалавека сярод іншых.

Прозвішчаў апапелятыўнага паходжання ў беларускай мове даволі многа. Гэта група складае прыкладна каля паловы ўсіх прозвішчаў. Вядомы антрапаніміст М.В. Бірыла адзначае, што «з пункту погляду гісторыі мовы апапелятыўная антрапанімія з'яўляецца захавальнікам, кансервантам лексікі папярэдніх эпох, дае матэрыял для больш глыбокага вывучэння гістарычнага слоўніка, моўных узаемасувязей» [2, с. 4]. Згодна з гэтым у якасці асноў для ўтварэння прозвішчаў магла выкарыстоўвацца лексіка, якая адлюстроўвае самыя разнастайныя галіны жыццядзейнасці народа і акаляючай яго рэчаіснасці – быт, заняткі, становішча ў сям'і і грамадстве, фізічныя, разумовыя і маральныя якасці, пачуцці, сацыяльны ўклад, жывёльны і раслінны свет і пад. У гэтым сэнсе антрапонімы, утвораныя ад апапелятыўнай лексікі, з'яўляюцца кладоўкай гісторыка-культурнай спадчыны, даюць каштоўны матэрыял для вывучэння агульнай гісторыі народа.

Мэта даследавання – семантычна-этымалагічнае апісанне прозвішчаў апапелятыўнага паходжання Светлагорскага раёна, статыстычная суаднесенасць іх у працэнтных адносінах з агульнаўжывальнай лексікай і запазычаннямі.

Метадалагічнай асновай прадстаўлення прозвішчаў апапелятыўнага паходжання Светлагорскага раёна з'яўляецца апісальны, параўнальны, статыстычны метады, а таксама метады супастаўляльнага семантычнага аналізу.

Практыка праходзіла ў 2014 г., падчас якой намі сабрана 2724 прозвішчы ў 101 населеным пункце.

Упершыню ў беларускім мовазнаўстве прааналізаваны 454 прозвішчы апапелятыўнага паходжання, што склала 16,6 % ад агульнай колькасці зафіксаваных найменняў. Пры ўтварэнні дадзеных найменняў выкарыстоўвалася лексіка разнастайных семантычных груп. Сваёй прадуктыўнасцю вызначаюцца наступныя:

Назвы асоб па прафесіі ці занятку, сацыяльным становішчы складаюць 102 адзінкі. Прозвішчы, утвораныя ад назваў прафесій, сведчаць пра разнастайнасць прафесій у Беларусі. З развіццём грамадства зніклі некаторыя прафесіі, а разам з імі страціліся і іх назвы, якія ляжаць у аснове прозвішчаў. Тым не менш іх этымалогія ў большасці застаецца празрыстай. Прозвішчы, што былі ўтвораны ад назваў прафесій, роду заняткаў або выконваемага дзеяння, прадстаўляюць сабой каштоўную крыніцу па гісторыі мовы і культуры. *Алейнікаў* < алейнік 'той, які робіць алей' [2, с. 20]; *Асадчы, Асадчык* < укр. *осадчий* 'асаднік, першапасаеенец, заснавальнік паселішча' [2, с. 24]; *Бабраўнічы* < баброўнік «лавец баброў» [2, с. 29]; *Бандарчук, Бандарэвіч, Бандарэнка, Бондар, Бондараў* < 'майстар па вырабу драўлянай пасуды' [3, с. 395]; *Бачкароў* < рэг. 'бондар' [2, с. 47]; *Берднік* < рэг. 'брадзячы гандляр бёрдамі', 'майстар, які вырабляе бёрды' [2, с. 52]; *Бортнік* < ст. бел. рэг. 'пчалаяр, які займаецца бортнымі пчоламі' [2, с. 59]; *Буднік* < 'рудакоп', укр. *будник* 'работнік на паташным заводзе' [2, с. 64]; *Вінічэнка, Віннік, Віннікаў* < 'прадавец віна' [2, с. 87]; *Вайтовіч, Вайценка, Вайценкоў, Войт, Войцік, Войцікаў* < войт 'старшыня мяшчанскага ці магдэбургскага суда', 'начальнік гміны', 'наглядчык за прыгоннымі, прыганяты, прызначаны з сялян памешчыкам' [2, с. 89]; *Гайдук* < гайдук рус. 'лёгка ўзброены воін', бел. 'лёгка ўзброены салдат', 'слуга ў вяльмож для парадных выездаў' [2, с. 95]; *Ганчароў, Ганчарык, Ганчарэнка* < бел. 'той, хто вырабляе гліняную пасуду', уст. 'пячнік', 'чарапічнік' [2, с. 101]; *Гарбар* < 'той, хто займаецца апрацоўкай і вырабам шкур' [4, с. 29]; *Гусараў* < гусар 'ваенны з часцей лёгкай кавалерыі' [4, с. 99]; *Дзегіярэнка* < дзегіяр 'той, хто гоніць дзэгаць' [4, с. 178]; *Дубовік* < рэг. 'рулявы на лодцы плытагонаў, якая называецца 'дуб', рус. *дубовик* 'лодчанік, перавозчык' [2, с. 139]; *Дудар, Дудараў, Дударэнка* < дудар 'музыкант, які іграе на дудзе' [4, с. 207]; *Каваленка, Кавалёк, Кавалёў, Кавалькоў, Кавальчук, Коваль* < каваль 'рабочы, майстар, які займаецца коўкай металу' [4, с. 570]; *Кажадуб, Кажадубаў* < 'дубільшчык скур' [2, с. 167]; *Кажамяка* < уст. 'аўчыннік, майстар, які вырабляе шкуры' [2, с. 167]; *Казначэў* < 'асоба, якая загадвала казначэйствам у дарэвалюцыйнай Расіі' [4, с. 577]; *Каладзей* < рус. *колодеи* 'калеснік', укр. *колодйи* 'калеснік' [2, с. 170]; *Калеснік, Калеснікаў, Калеснёў* < калеснік 'майстар, які вырабляе колы, калёсы' [4, с. 586]; *Канавалаў, Канавальчык* < канавал 'лекар без спецыяльнай ветэрынарнай адукацыі, які займаецца лячэннем коней' [4, с. 609]; *Капелан, Каплан* < рэг. 'капелан' [2, с. 180]; *Катляроў* < катляр ст. бел. 'майстар, які вырабляе катлы' [2, с. 192]; *Каўшар* < уст., бел. *ковшарь* 'майстар, які вырабляе каўшы' [2, с. 193]; *Кашавар, Кашавараў* < 'повар у воінскай часці або рыбацкай арцелі' [4, с. 671]; *Коўшар* < уст. бел. *ковшарь* 'майстар, які вырабляе каўшы' [2, с. 193]; *Крамнікаў* < 'прадавец у краме, лаўцы' [2, с. 217]; *Красільнікаў, Красільшчык* < рус. *красильщик* 'фарбавальшчык, маляр' [5, с. 382]; *Краўцоў, Краўчанка, Краўчук* < ад кравец [2, с. 216]; *Крупадзёраў; Кузнецаў, Кузняцоў* < рэг. рус. 'каваль' [2, с. 227]; *Кухараў, Кухарэнка* < кухар 'повар' [2, с. 236]; *Кухта* < рэг. уст. 'прыслужнік, вучань повара' [2, с. 236]; *Кушнярэнка* < ст. бел. 'скарняк' [2, с. 238]; *Мельнік, Мельнікаў, Мельнічук, Мельнічэнка* < рэг. 'мельнік на вадзяным млыне' [2, с. 283]; *Музычэнка* < 'музыкант' [6, с. 179]; *Мураль* < рэг. 'муляр' [2, с. 289]; *Палознік* < рус. *полозник* 'той, хто робіць палазы' [2, с. 309]; *Панамароў, Панамарэнка* < ад панамар 'псаломшчык' [2, с. 313]; *Партной* < рэг. 'кравец' [2, с. 315]; *Повар, Повараў* < 'кухар, спецыяліст па прыгатаванні ежы' [4, с. 284]; *Пруднікаў* < рэг. 'мельнік на вадзяным млыне' [2, с. 333]; *Пушкар, Пушкароў* < уст. 'артылерыст' [4, с. 528]; *Ратнікаў* < ратнік уст. 'воін, баец; салдат, радавы дзяржаўнага апалчэння ў дарэвалюцыйнай Расіі' [7, с. 702–703]; *Руднік, Рудніцкі* < 'той, хто здабывае ці плавіць руду' [2, с. 354]; *Рэзнік* < укр. *різник* 'прадавец мяса, мяснік' [8, с. 101]; *Садаводаў; Сапожнікаў* < сапог рус. 'бот' [2, с. 365]; *Сальнік* < разм. 'гандляр салам' [9, с. 30]; *Скамарох* < 'вандроўны акцёр' [10, с. 153]; *Смаляроў, Смоляр* < рэг. 'той, хто працуе ў смалярні, смалакур'; рус., укр. *смоляр* тое ж, 'той, хто смоліць, пакрывае смалой' [2, с. 384]; *Стаднік* < рэг. 'той, хто даглядае статак', рус. 'пастух', 'наглядчык над статкам і пастухамі, гаспадар статак', укр. *стадник* 'пастух коней' [2, с. 388–389]; *Стэльмах* < майстар, які робіць калёсы, сані [9, с. 300]; *Сурмач* < укр. 'трубач' [2, с. 399]; *Ткач, Ткачоў, Ткачэнка* < ткач 'рабочы, майстар, які вырабляе тканіну на

ткацкім станку' [9, с. 490]; *Фурманаў* < чалавек, які кіруе конямі ў запрэжанай фурманцы; вазак [10, с. 161]; *Шапавалаў* < ад шапавал [2, с. 466]; *Шаптуноў* < 'знахар, чараўнік' [10, с. 350]; *Шаўцоў*, *Шаўчэнка* < ад шавец [2, с. 460].

У гэтай групе 84 % прозвішчаў утвораны ад агульнаўжывальных лексічных адзінак, у складзе якіх 12 % суадносяцца з рэгіянальнымі назвамі, 7,8 % – з лексэмамі з рускай мовы, 6 % – з украінскімі назвамі, 2 % – з іншымі мовамі.

Назвы жывёл, птушак, рыб і насякомых зафіксаваны ў 182 найменнях. Гэта група з'яўляецца адной з важных крыніц для ўтварэння прозвішчаў Светлагорскага раёна: *Волк*, *Волкаў*, *Волчак*, *Волчанка*, *Воўк*; *Баран*, *Баранаў*, *Бараноўскі*, *Баранчук*, *Барашка*; *Біруковіч*, *Бірукоў* < бірук рэг. 'воўк', рус. *бирюк* 'звер', 'воўк' [2, с. 54]; *Быкаў*, *Бычанок*, *Бычкоў*, *Бычкоўскі*; *Валовіч*; *Кабанаў*; *Кабыльскі*; *Казлоў*, *Казлоўскі*, *Казлякоўскі*, *Козел*, *Козка*; *Каровін*; *Кобелеў*; *Коней*, *Коннікаў*; *Котаў*, *Коцік*; *Крот*, *Кротаў*; *Лашака*, *Лашкевіч*; *Лісоўскі*; *Лосеў*, *Лось*; *Львовіч*; *Мамантаў*; *Мядзведзеў*, *Мядзведзік*, *Мядзведзь*; *Пац*, *Пацук*; *Сяўрук* < цюрск. *севрук* 'жарабец' [2, с. 405]; *Трацяк*, *Трацякоў* < трацяк 'конь трох гадоў' [11, с. 300]; *Хорт*; *Бабёр*, *Бобрык* < бабёр [2, с. 28]; *Барсаў*; *Барсук*, *Борсук*; *Зайцаў*, *Зайчанка*; *Куніцкі*; *Норкін*; *Русакоў* < бел. рус. 'заяц-русак' [2, с. 355]; *Трусаў*; *Яжоў*; *Арлоў*, *Арлоўскі*; *Бажанаў* < рэг. 'фазан' [2, с. 33]; *Бакланаў*; *Вароніч*; *Верабей*, *Вераб'ёў*; *Врублеўскі* < польск. *wrobel* 'верабей' [2, с. 90]; *Галкін*; *Глушэц*; *Голуб*, *Голубеў*; *Грачаў*; *Гусакоў*, *Гусеў*, *Гуськоў*; *Дзярабін* < рус. *деряба* 'птушка уюрок' [2, с. 132]; *Драздоў*, *Драздоўскі*, *Дрозд*; *Драчук* < 'птушка дзяркач' [2, с. 136]; *Жураў*, *Жураўлёў*, *Жураўскі* < жураў 'журавель' [2, с. 148]; *Зязюля*; *Каян* < рус. *каян* 'сініца' [2, с. 197]; *Кожанаў* < кажан 'лягучая мыш' [2, с. 167]; *Кобец* < укр. *кобець* (птушка) 'кобчык, шулёнак' [2, с. 210]; *Коршак* < каршун [4, с. 651]; *Крокун* < укр. *кракун* 'воран' [2, с. 217]; *Крук*, *Круковіч*, *Крукоўскі* < рэг. *крук* 'воран' [2, с. 219]; *Кукушкін* < рэг. рус. 'зязюля' [2, с. 228]; *Кулік*, *Кулікоў*; *Курач* < рэг. 'куруца, якая нясецца і мае выгляд пеўня' [2, с. 232]; *Курачкін*, *Куранкоў* < рус. 'індык' [2, с. 232]; *Курапаткін*, *Курапёнак*; *Лебедзеў*, *Лебедзь*; *Лушчык* < укр. *луц* 'назва птушкі' [2, с. 259]; *Мазуркевіч* < мазурок 'палявы верабей' [2, с. 267]; *Петух*, *Петухоў*, *Пеўнеў*; *Пугач*, *Пугачоў* < 'драпежная начная птушка атрада соў' [7, с. 515]; *Пятух*; *Рабец*, *Рабіцэвіч*, *Рабчанка* < рус. *рябец* 'назва птушкі', укр. *робець* 'род коршуна' [2, с. 343]; *Сакалоў*, *Сакалоўскі*, *Сокал*, *Сокалаў*; *Салавей*, *Салаўёў*; *Сарока*, *Сарочанка*; *Селязнёў*; *Сініца*; *Сікорскі* < укр. *сикір*, *сикорка* 'сініца' [2, с. 373]; *Скварцоў*; *Собалеў*; *Сычоў*; *Цыпін* < рэг., ласк. 'куруца' [2, с. 441]; *Чайкоўскі*; *Чаплінскі*; *Чыж*, *Чыжэўскі*; *Чырок*, *Чыркоўскі* < рэг, *чырка* 'дзікая качка, чырок' [2, с. 456]; *Чэчыкаў* < укр. *чечик* 'назва пптушкі'; рус. *чечет* [2, с. 458]; *Хулуп* < рэг. 'паляпы голуб' [2, с. 435]; *Шпак*, *Шпакоўскі*; *Шчаглоў*; *Шчур* < рус. *щур* '(птушка) стрыж' [2, с. 488]; *Шыкун*, *Шыкуноў* < рэг. 'парода дамашніх гусей' [2, с. 490]; *Юркавец*, *Юркевіч*, *Юроўскі*, *Юрчанка* < *юрок* 'птушка палявая' [12, с. 153]; *Ястрабаў*; *Акулаў*, *Акуленец*, *Акулін*, *Акуліч* < акула [2, с. 19]; *Акунёў* < акунь [2, с. 28]; *Бялуга*; *Карась*; *Карпаў*, *Карпінскі*, *Карпман*, *Карповіч*; *Лінькоў*; *Мянькоў* < 'мянтуз' [6, с. 192]; *Окунеў*; *Піскун*, *Піскуноў* < 'уён' [13, с. 187]; *Плоткін*; *Судак*; *Сазановіч*, *Сазоненка*; *Шаранкоў*, *Шаранок* < шаран рус. 'рыба карп, сазан, калі важыць менш як 10 фунтаў' [2, с. 467–468]; *Яршоў*; *Блахін*; *Камароў*, *Камашка* < рус. 'камарык, мошка, казюлька'; укр. *комашка* 'насякомае', 'муравей' [2, с. 176]; *Клешчанка*, *Клешчанок*; *Мурашка*, *Мурашкевіч*, *Муравейнікаў*; *Мухін*; *Прус* < 'рыжы таракан' [6, с. 402]; *Строк* < рэг. 'авадзень' [2, с. 392]; *Цыркун* < рэг. 'цвыркун' [2, с. 441].

Прозвішчы, утвораныя ад агульнаўжывальнай беларускай лексікі, складаюць 89 % ад зафіксаванай колькасці. Ад запазычаных слоў утворана каля 11 %, з якіх рускія складаюць 6 %, украінскія – каля 4 %, іншыя мовы – 1 %.

Прозвішчы, якія абазначаюць фізічныя і фізіялагічныя характарыстыкі чалавека, рысы характару, уласцівасці розуму налічваюць 122 адзінкі: *Абібак* < 'гультай, лежань' [2, с. 15]; *Багамолаў* < багамол 'набожны чалавек, які многа моліцца, ходзіць на багамолле' [3, с. 321]; *Бабак* < рэг 'дурань, безгаловы чалавек' [2, с. 28]; *Баглай* < 'непаваротлівы мужчына, лежабок', рус. 'гультай, дармаед' [2, с. 34]; *Байдун* < байда 'бесклапотны чалавек, марнатраўца', 'няскладны, непаваротлівы чалавек,

слуп' [2, с. 34]; *Байбус* < рэг. 'высакарослы няскладны чалавек' [2, с. 33]; *Батура* < батура 'балагур, пустамеля', рус. 'упарты, непаслухмяны' [2, с. 45]; *Біндзюковіч* < біндзюк 'гультаяваты хлопец, балаўнік' [2, с. 54]; *Біруковіч, Бірукоў* < бірук рэг. 'чалавек, якога падазраюць у крадзяжы'; рус. *бирюк* 'адзінокі нелюдзімы чалавек' [2, с. 54]; *Блатун* < рэг. 'валакіта, бабнік' [2, с. 55]; *Болбас* < рэг. 'балбатун' [2, с. 57]; *Бруй* < бруй 'той, хто мочыцца ў час сну' [2, с. 60]; *Бузак* < кірг. *бузакы* 'баламут, падбухторшчык' [2, с. 65]; *Бурлакоў* < ад бурлак [2, с. 70]; *Бязручнік; Галай* < укр. *галай* 'крыкун' [2, с. 97]; *Гарбацэвіч, Гарбачоў, Гарбачэўскі, Гарбуноў* < 'гарбаты' [2, с. 102]; *Гарлач* < рэг. 'той, хто бярэ горлам, гарлапан' [2, с. 103]; *Герцык* < бел. 'мантач, марнатравец, хітрун, ашуканец' [2, с. 108]; *Глухаў, Глухоўскі, Глушанкоў, Глушкоў, Глушкоўскі, Глушэнкаў, Глушэня* < ад глухі [2, с. 111]; *Говар* < 'гаварун, які любіць гаварыць' [2, с. 112]; *Губар, Губараў* < рэг. 'губач, губаты' [2, с. 119]; *Дыбаль* < 'той, хто павольна ходзіць, даўганогі, няскладны' [2, с. 141]; *Жаўтаножка; Зубар, Зубрыцкі* < зубар 'зубаты' [2, с. 161]; *Зыкун* < 'крыкун' [2, с. 162]; *Кажанаў* < кажан 'нізкага росту слабасільны чалавек' [2, с. 167]; *Калунаха* < рус. *колупай* 'капун, маруда, мяла' [2, с. 174]; *Кароткі* < ад кароткі [2, с. 187]; *Касабуцкі* < рэг. *касабуцкі* 'касавокі' [2, с. 190]; *Кашляч* < бел. *кашлаты* 'махнаты, касматы' [2, с. 196]; *Кльшпак* < рэг. *кльш* 'кульгавы, крываногі' [2, с. 207]; *Корзун* < рус. *корзун* 'без пярэдніх зубоў, шчарбаты' [2, с. 214]; *Крыванос, Крываносаў; Крываашэў, Крываашэін; Кудравец, Кудраўцаў* < рэг. *кудры* 'кучаравы' [2, с. 226]; *Кукса* < 'пакалечаная рука' [2, с. 228]; *Кульпа* < рус. *кульпа* 'бязрукі ці з пакалечанай рукою', 'пакалечаная рука кукса' [2, с. 230]; *Курбан* < рус. *курбан* 'нізкарослы чалавек, каратыш' [2, с. 233]; *Курбатаў, Курбацкі* < рус. *курбатый, курбатнік* 'нізкарослы чалавек, карапузік, таўстунок' [2, с. 233]; *Курылаў, Курыленка, Курылін, Курыловіч* < рус. *курила, курилка* 'п'яніца, гуляка' [2, с. 235]; *Лабанаў* < рус. *лобан* 'чалавек ці жывёла з вялікім ілбом' [2, с. 239]; *Лагуцін* < рус. данск. *лагутень* 'дурнаваты, калека', *лагутка* 'прастак, дурань' [2, с. 241]; *Лайкоў* < 'той, хто лаецца' [2, с. 243]; *Ламака, Ламакін* < 'цяльпых, гультай', рус. *ломака* 'задавака', 'дубінка'; укр. 'здаравец, дубіна' [2, с. 243]; *Ламаносаў* < са спалучэння *ламаны нос* [2, с. 243]; *Лежнеў* < ст. бел. *лежень* 'беглы, уцякач', рэг. 'гультай, лежабок' [2, с. 249]; *Малчан, Малчанаў, Моўчан* < укр. *мовчан* 'маўклівы чалавек' [2, с. 279]; *Манкевіч* < 'абманшчык, той, хто маніць' [2, с. 274]; *Манько* < манько рэг. 'ілгун, абманшчык; той, хто маніць' [2, с. 275]; *Мігай* < 'маргун, той, хто часта моргае' [2, с. 284]; *Некрашэвіч* < рус. *некраса* 'непрыгожы чалавек ці жывёла' [2, с. 298]; *Паркалаў* < 'той, хто поркаецца' [2, с. 314]; *Плаксін* < ад плакса [2, с. 325]; *Прыходзька* < 'той, хто прыйшоў, прышлы' [2, с. 336]; *Пырх* < ад *пархаць* 'той, хто пырхае, непаседлівы чалавек' [2, с. 241]; *Рабчанка, Рабцэвіч, Рабчынскі, Рабянок* < рабко 'рабы' [2, с. 344]; *Райко* < рэг. 'дарадчык, той, хто дае парады' [2, с. 347]; *Расомахін* < рус. *расомаха, разомаха* 'непаваротлівы чалавек' [2, с. 349]; *Рулёў* < рус. 'насаты, насач' [2, с. 254]; *Рэўка* < рэг. *рова* 'плакса', рус. *рэва* 'равун, крыкун, плакса' [2, с. 351]; *Сакуноў* < рэг. 'той, хто вымаўляе [с] замест іншых гукаў ці цвёрдае [с] замест мяккага' [2, с. 361]; *Сівалап* < рус. *сиволап, сиволапый* 'няскладны, нязграбны мужчына' [2, с. 372]; *Сівак, Сівакоў* < 'чалавек з сівымі валасамі' [2, с. 372]; *Слепак, Сляпнёў, Сляпухін* < рэг. 'сляпы чалавек, сляпак' [2, с. 383]; *Сувораў* < рус. *суворый* 'суровы, бурклівы, злосны', 'рабы, аспаваты', *сувор* 'нелюдзім, сугней', укр. *суворий* 'суровы, строгі' [2, с. 28]; *Суханаў* < 'сухі, хударлявы чалавек' [2, с. 400]; *Сяўрук* < рус. *севрюк* 'пануры, хмуры чалавек, буркун' [2, с. 405]; *Трухановіч* < бел. *трухаць* 'жвавы, быстры, рухавы чалавек' [2, с. 415]; *Тукай, Тукайла, Тукала* < рэг. *тукала* 'надаедлівы, сварлівы чалавек', 'глухі', 'непаслухмяны, якога трэба падганяць да працы' [2, с. 416]; *Тукач* < рэг. аб дзіцяці 'таўстун' [2, с. 416]; *Тумар* < рэг. *тумар* 'багатыр, багаты чалавек', рус. *тумарь* 'скупы чалавек, скупярдыяй' [2, с. 417]; *Філонаў* < жарг. 'гультай' [2, с. 423]; *Харанека* < 'той, які хаваецца' [2, с. 427]; *Харашун* < рэг. 'той, хто прыхарошваецца' [2, с. 427]; *Ціхановіч* < 'ціхі, ціхоня' [2, с. 438]; *Цішкевіч* < укр. *тишко* 'ціхоня' [2, с. 439]; *Цмыг* < рэг. *цмыга* 'праныра, пралаза' [2, с. 439]; *Цыкуноў* < 'той, хто цыкае, накідваецца з лаянкай' [2, с. 440]; *Цямрук* < рус. *темрюк* 'дамасед, сугней' [2, с. 443]; *Чумак, Чумакоў* < 'чумак', рэг. 'дуракаваты, недацёпа, чумавы' [2, с. 452]; *Шабалін* < рус. *шабала* 'балбатун, ілгун, бадзяга', 'пустая галава'

[2, с. 458]; *Шаціла* < рэг. ‘той, хто шатаецца, ходзіць без справы, бадзяга’, укр. *шатило* ‘ілгун’ [2, с. 472]; *Шукайла* < ‘той, хто шукае’ [2, с. 482]; *Шульга*, *Шульжэнка* < рус. ‘левая рука’, ‘ляўша’ [2, с. 482]; *Шчура* < рус. *шура* ‘той, хто шчурыцца’, ‘хітрун, хігры чалавек’ [2, с. 488]; *Шчарбак*, *Шчарбакоў* < рус. *щербак* ‘хапун, чалавек, які стараецца недаплаціць, абманіць’ [2, с. 487]; *Шчэрбач* < ‘шчарбаты чалавек’ [2, с. 487]; *Юркавец*, *Юрчанка* < юрко ‘юркі, жвавы чалавек’ [2, с. 497].

У гэтай групе 74 % прозвішчаў паходзяць ад агульнаўжывальных лексем, сярод іх 18 % складаюць рэгіянальныя, 26 % утвораны ад запазычаных слоў, сярод якіх каля 20 % рускія найменні, 6 % украінскія і інш.

Прозвішчы, што паходзяць ад назваў прылад працы і прадметаў дамашняга ўжытку зафіксаваны ў 48 найменнях. Амаль што кожная прылада працы можа выкарыстоўвацца як прозвішча. Ёсць прозвішчы, якія ўтварыліся ад тэрмінаў, якія зараз не выкарыстоўваюцца, ці ёсць толькі ў дыялектах. *Безык* < укр. *беган* ‘клявец, кірка для часання каменя’ [2, с. 48]; *Бойка* < ‘прылада для збірання масла з вяршкоў малака, са смятаны’ [3, с. 393]; *Бондзікаў* < бонда ‘бочка, кадзь’, рус. ‘званок на шыі жывёліны’ [2, с. 58]; *Борць* < уст. ‘вулей’ [3, с. 396]; *Бочка*; *Брус*, *Брусікаў*; *Буглак* < тат. *бугала* ‘сіло’ [2, с. 63]; *Булаўка* < рус. ‘шпілька’ [5, с. 76]; *Булыга* < рус. ‘дубіна, сукаватая палка’, ‘валун, круглы камень’ [2, с. 67]; *Бярдовіч* < рэг. ‘бёрда’ [2, с. 52]; *Гвоздзеў*, *Гвоздз*; *Грабёнкін* < рэг. ‘рашчоска’, ‘грэбень, якім чэшуць лён’ [2, с. 115]; *Доўбня* < ‘вялікая палка з патаўшчэннем на канцы’ [4, с. 191]; *Драчук* < рэг. ‘плотніцкі інструмент для абзначэння лініі паза’ [2, с. 136]; *Дубень* < ‘дубовая кара для афарбоўкі і дублення’ [2, с. 138]; *Жыгалаў* < рэг. ‘металічны прут, якім кавалі выпальваюць дзіркі ў дрэве’, ‘нагайка’, рус. *жигала*, *жигало* ‘металічны прут’, укр. *жигало* ‘металічны прут’ [2, с. 149]; *Кадоўба* < рэг. *кадоўб* ‘выдаўбленае дрэва, устаўленае ў зямлю для сцёку вады, асабліва крынічнай’, *кадуўба* ‘пасудзіна, выдаўбленая з камля дрэва’, *кадолб*, *кадолбь* ‘кадушка, выдаўбленая з дрэва’, укр. *кадівб* ‘вялікая кадушка для захавання збожжа, мукі ці капусты’, ‘чан’ [2, с. 167]; *Каладзей* < рус. *колодей* ‘поварскі нож’, укр. *колодій* ‘вялікі нож’ [2, с. 170]; *Капылоў* < капыл ‘для пляцення лапцей’, ‘калодка (шавецкая), цясла’, ‘капыл (у санях)’ [14, с. 209]; *Кацуба* < рэг. ‘качарга’ [2, с. 195]; *Кошалеў*, *Кошаль* < ‘кашэль’ [2, с. 197]; *Лабанаў* < рус. *лобанок* ‘дошка пад акном, да якой прыбываюць фіранкі’ [2, с. 239]; *Лубчанкоў* < бел., рус. ‘кошык з луба, лубянка’, укр. ‘табакерка’ [2, с. 257]; *Лямцаў* < ‘лямец’ [2, с. 363]; *Навоеў* < ‘пярэдні і задні валік на кроснах’ [6, с. 218]; *Папруга*; *Пасталюк* < бел. ‘скураныя лапці’ [2, с. 316]; *Пішчала*, *Пішчалаў*, *Пішчык* < рэг. ‘свісток’, ‘дудачка з пярэ’, рус. *пищик* ‘свісток, дудачка’, укр. *пищик* ‘род жалейкі’ [2, с. 325]; *Почапень* < рус. *почання* ‘вялікі кош, карзіна’, *почеп* ‘жэрдка, да якой прывязана калыска’ [2, с. 330]; *Прач* < бел., рэг, рус., укр. ‘пранік’ [2, с. 333]; *Сак* < бел. уст. ‘мяшок’, ‘рыбалоўная сетка’ [2, с. 361]; *Сохар* < укр. *сохур* ‘вілкі для зімовай лоўлі рыбы’, бел. *сахор* ‘вілкі для гною’ [2, с. 287]; *Суднікаў* < рэг. ‘шафа для кухоннай пасуды’, ‘шафка, скрынка, у якой захоўваюць харчовыя запасы’ [2, с. 397]; *Сукач* < рэг. ‘ссуканая з пянкі ці лёну вярвачка’ [2, с. 397]; *Тупікаў* < рус. *тупик* ‘тупы нож, тупая сякера’ [2, с. 417]; *Цясленка* < цясла уст. ‘цясларская прылада з паўкруглым лязом для выдзёўбвання карыт, начовак і пад.’ [10, с. 284]; *Шкут* < рэг. ‘кусок матэрыялу, ткані’ [2, с. 476]; *Шыла*, *Шылец*, *Шылянок* < шыла ‘інструмент у выглядзе заостранага металічнага стрыжня з дзяржаннем для праколвання дзірак’ [10, с. 428]; *Юркавец*, *Юркевіч* < юрок ‘прыстасаванне для завівання нітак; вірок’ [10, с. 486]; *Ярмак* < рэг. ‘невялікі гліняны гаршчок для варкі яды’, рус. *ермак* ‘невялікі жорнавы камень для ручнога млына’ [2, с. 500].

У гэтай невялікай групе прозвішчы, утвораныя ад агульнаўжывальнай лексікі, складаюць 60 %, сярод іх 23 % паходзяць ад рэгіянальных лексем, запазычанні налічваюць каля 40 %, у складзе якіх 25 % рускіх адпаведнікаў, 13 % – украінскіх, 2 % – з іншых моў.

Аналіз вышэй разгледжаных прозвішчаў дае нам магчымасць сцвярджаць, што самай прадуктыўнай матывацыйнай базай для ўтварэння прозвішчаў Светлагорскага раёна з’яўляецца апелятыўная лексіка, якая прадстаўлена разнастайнымі лексіка-семантычнымі групамі. Найбольш вялікі пласт складаюць прозвішчы, якія адлюстроўваюць фізічныя і разумовыя якасці

чалавека. Даволі пашыранымі з'яўляюцца прозвішчы, якія ўтварыліся ад назваў прафесій і розных відаў дзейнасці людзей, назваў жывёльнага і расліннага свету, прылад працы і прадметаў бытавога ўжытку. Статыстычны аналіз прозвішчаў паказаў, што 81 % з іх (былі разгледжаны 454 прозвішчы, што складае 16,6 % ад агульнай колькасці зафіксаваных найменняў) утвораны ад спрадвечнай лексікі, у складзе якой 14 % рэгіянальныя словы, запазычаныя складаюць 19 %, сярод іх 12 % з рускай мовы, 6 % з украінскай, 1 % з іншых моў.

Літаратура

1. Суперанская, А. В. Современные русские фамилии / А. В. Суперанская, А. В. Сусллова. – М. : Наука, 1981. – 176 с.
2. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія 2 : Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М. В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэдкал.: К. К. Атраховіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Галоўная рэдакцыя Беларускай савецкай энцыклапедыі, 1977–1984. – Т. 1 : А–В / М. П. Лобан [і інш.]. – 1977. – 604 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэдкал.: К. К. Атраховіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Галоўная рэдакцыя Беларускай савецкай энцыклапедыі, 1977–1984. – Т. 2 : Г–К / А. Я. Баханькоў [і інш.]. – 1978. – 765 с.
5. Русско-белорусский словарь : в 2 т. / ред. К. К. Атрахович (Кондрат Крапива). – Изд. 2-е, доп. и перераб. – Минск : Белорусская советская энциклопедия, 1982. – Т. 1 : А–О. – 648 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэдкал.: К. К. Атраховіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Галоўная рэдакцыя Беларускай савецкай энцыклапедыі, 1977–1984. – Т. 3 : Л–П / П. М. Гапановіч [і інш.]. – 1979. – 672 с.
7. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэдкал.: К. К. Атраховіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Галоўная рэдакцыя Беларускай савецкай энцыклапедыі, 1977–1984. – Т. 4 : П–Р / Г. Ф. Вештарт, Г. М. Прышчэпчык [і інш.]. – 1980. – 768 с.
8. Никонов, В. А. Словарь русских фамилий / В. А. Никонов. – М. : Школа-Пресс, 1993. – 224 с.
9. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэдкал.: К. К. Атраховіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская савецкая энцыклапедыя, 1977–1984. – Т. 5, кн. 1 : С–У / М. Г. Суднік [і інш.]. – 1982. – 663 с.
10. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэдкал.: К. К. Атраховіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская савецкая энцыклапедыя, 1977–1984. – Т. 5, кн. 2 : У–Я / М. Г. Суднік [і інш.]. – 1984. – 608 с.
11. Шаталава, Л. Ф. Беларуская дыялектная мова / Л. Ф. Шаталава. – Мінск : Навука і тэхніка, 1975. – 208 с.
12. Беларуская мова : міжведамасны зборнік / М-ва выш. і сярэд. спец. адукацыі БССР, Гомельскі дзярж. ун-т ; рэдкал.: У. В. Анічэнка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Выдавецтва БДУ імя У.І. Леніна, 1980. – Вып. VIII. – 168 с.
13. Беларуская мова : міжведамасны зборнік / М-ва выш. і сярэд. спец. адукацыі БССР, Гомельскі дзярж. ун-т ; рэдкал.: У. В. Анічэнка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Выдавецтва БДУ імя У.І. Леніна, 1978. – Вып. VI. – 190 с.
14. Беларуская мова і мовазнаўства : міжведамасны зборнік / М-ва выш. і сярэд. спец. адукацыі БССР, Гомельскі дзярж. ун-т ; рэдкал.: У. В. Анічэнка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Выдавецтва БДУ імя У.І. Леніна, 1976. – Вып. IV. – 161 с.

¹Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт імя П.О. Сухого

²Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Франціска Скарыны

Поступила в редакцию 11.10.2023